

ELŻBIETA HADUCH

SZKIELETY Z CMENTARZYSKA KULTURY CERAMIKI SZNUROWEJ W ŁĘKAWIE, WOJ. ŚWIĘTOKRZYSKIE – ANALIZA ANTROPOLOGICZNA

W trakcie badań archeologicznych w latach 1991 i 1992 na stanowisku 15 w Łękawie, pow. Kazimierza Wielka, woj. świętokrzyskie odkryto 4 groby kultury ceramiki sznurowej (Tunia 1999). W trzech z nich, tzn. w grobie nr 1, nr 2 i nr 3 znaleziono pozostałości szkieletów ludzkich, będące przedmiotem niniejszego opracowania. Grób nr 4 ich nie zawierał. Był to najprawdopodobniej kenotaf.

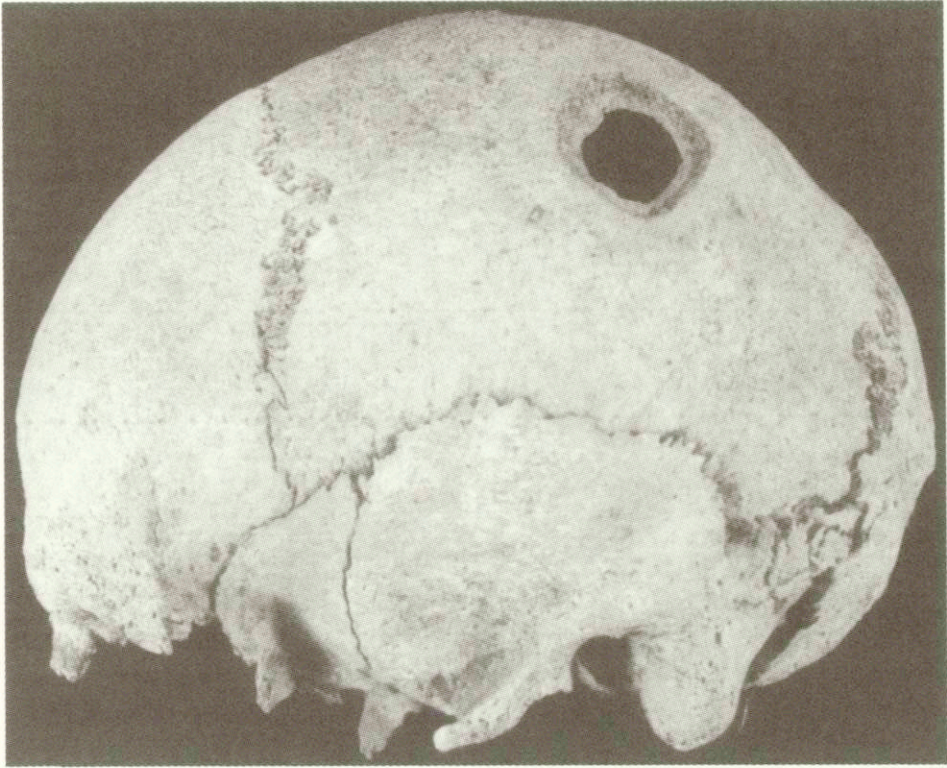
W **grobie nr 1**, na dnie owalnej jamy (gł. 30–35 cm) odkryto fragmenty kości ludzkich, wtórnie zniszczone mechanicznie i wykazujące ślady zwietrzenia. Z układu kości w obiekcie można wnioskować, że zmarły ułożony był na osi N–S, głową na N, na lewym boku, zapewne z podkurczonymi kończynami dolnymi. W materiale rozpoznano: (1) fragment prawej kości miednicznej z częścią górną panewki stawu biodrowego oraz podpanewkowym odcinkiem górnej gałęzi kości łonowej. Dół panewki wykazuje ślady zmian patologicznych powstałych na skutek procesów zwyrodnieniowych; (2) niewielki fragment głowy kości udowej; (3) fragment kości piętowej oraz drobne odpryski kości; (4) fragment trzonu kości długiej (udowej ?); (5) kilka drobnych odprysków kości długich oraz koronę M¹ lewej strony szczęki, bez śladów starcia; (6) okruchy kości; (7) fragment trzonu kości długiej; (8) dolną nasadę prawej kości udowej (wtórnie zniszczone powierzchnie boczne kłykci); (9) górną nasadę prawej kości piszczelowej z miernie wykształconą guzowatością piszczeli; (10) fragment trzonu kości strzałkowej; (11) górną część lewej kości piszczelowej z miernie wykształconą guzowatością piszczelową i słabo widoczną kresą mięśnia płaszczkowatego oraz drobne odpryski kości; (12) lewą rzepkę; (13) dolną nasadę lewej kości udowej; (14) głowę i trzon lewej (?) kości strzałkowej; (15) fragment trzonu kości długiej (promieniowej ?); (16) fragmenty trzo-

nów kości długich przedramienia (?); (17) drobne odpryski kości – przede wszystkim substancji gąbczastej o silnie zmineralizowanej strukturze oraz zęby stałe: P² prawej strony szczęki (starcie I⁰), M³ prawej strony szczęki (starcie II⁰), M² lewej strony szczęki (starcie II⁰, głęboki ubytek próchnicowy na powierzchni żującej I–3), M₁ lewej strony żuchwy (starcie II–III⁰).

Wszystkie fragmenty kości, z wyjątkiem M¹ (5) nie wykazującego śladów starcia, należały do jednego osobnika, zapewne kobiety (biorąc pod uwagę wielkość nasad kości długich), w wieku powyżej 30 lat (uwzględniając stopień starcia zębów).

W **grobie nr 2**, na dnie kolistej jamy (gł. 20–25 cm) znaleziono dwa skupienia kości ludzkich. W części N obiektu znajdowały się drobne fragmenty istoty zbitej oraz substancji gąbczastej kości długich, o zmienionej strukturze mineralnej, co mogło być spowodowane nasilonymi pod wpływem zabiegów agrotechnicznych procesami chemicznymi w czasie zalegania w glebie. Jest to prawdopodobne ze względu na fakt, że szkielet znajdował się tuż pod warstwą orną. W części centralnej obiektu znajdowały się silnie rozdrobnione fragmenty kości ludzkich, wykazujące analogiczną strukturę jak kości ze skupienia w części północnej. Zachowane są fragmenty kości skroniowej prawej – m.in. wyrostek jarzmowy i zewnętrzna powierzchnia wyrostka sutkowatego, ze śladami związków miedzi. Wysycenie związkami Cu spowodowało zachowanie nie zmienionej struktury tych fragmentów. Rozpoznano także wyrostek stawowy (bez głowy) lewej części żuchwy. Zachowane jest szkliwo zębów stałych, wykazujących mierne ślady starcia (II⁰): P¹, M¹ prawej strony szczęki, P¹, P², M¹ lewej strony szczęki, P₁, P₂, M₂ lewej strony żuchwy, M₁, M₂, M₃ prawej strony żuchwy oraz odpryski szkliwa pozostałych zębów. Na podstawie śladów starcia można wnioskować, że osobnik w chwili zgonu miał powyżej 25 lat; płci natomiast określić nie można.

W **grobie nr 3**, na dnie jamy (gł. ok. 55 cm) znaleziono kompletnie zachowany szkielet, silnie zwietrzały i wtórnie zniszczony mechanicznie. Zmarły ułożony był na plecach na osi N–S, głową na S, z silnie podkurczonymi kończynami dolnymi, kolanami skierowanymi na wschód, a więc na prawym boku. Prawa kończyna górna była wyprostowana wzdłuż osi tułowia, lewa ułożona w odcinku ramienia także równoległe do osi tułowia; prawe przedramię spoczywało poprzecznie; lewa ręka była skierowana w stronę głowy. Czaszka zachowała się we fragmentach, z których zrekonstruowano sklepienie (ryc. 1). Podstawa uległa częściowemu, wtórnemu zniszczeniu. Jest dość masywnej budowy. Mózgoczaszka jest wydłużona (*mesocranium*, wsk. główny 77.0), niska w ujęciu wskaźnika wysokościowo_(po)–szerokościowego (78.7, *tapeinokran*), średnia w ujęciu wskaźnika wysokościowo_(po)–długościowego (60.7, *orthokran*), posiada mierne wydatte guzy ciemieniowe; czoło jest pochylone, szerokie (*eurymetop*, wsk. czołowo-ciemieniowy 70.9), z mierne wydattą gładyszka i łukami brwiowymi; wcięcie czołowe jest mierne, kresa skroniowa bardzo wyraźna w początkowym odcinku, na łusce kości czołowej; *cribra orbitalia* brak. Potylicy jest zaokrąglona, wydattna równomiernie; guzowatość potyliczna zewnętrzna i kresy karkowe górne mierne wykształcone. Wyrostki sutkowate są

Ryc. 1. Czaszka męska z grobu nr 3 (*norma lateralis sinistra*).
 Fig. 1. The male skull from grave no. 3 (*norma lateralis sinistra*).

duże, wydłużone. Szwy wolne; trzon kości potylicznej nie był zrośnięty z trzonem kości klinowej. W szwie strzałkowym i w okolicy asterionu znajdują się kostki wstawne. Siodło tureckie ma silnie wykształcony grzbiet (tzw. typ zamknięty, wg Bochenek, Reicher 1969). W lewej kości ciemieniowej znajduje się otwór trepanacyjny o wymiarach 22x16 mm w płaszczyźnie wewnętrznej kości, 33x29 mm w płaszczyźnie zewnętrznej, o brzegach skośnych, kształtu prostokąta o zaokrąglonych kątach. Twarzoczaszka jest zachowana we fragmentach: kości szczękowe, wyrostki czołowe kości jarzmowych, żuchwa. Oczodoły były dość małe, prostokątne, niskie (*chamaekonch*, wsk. oczod.: 71.1 lewy, 70.7 prawy), słabo skośnie ustawione. W szczękach zachowały się: po stronie lewej: I¹, I², C, P¹, P², M¹, M² (brak M³), po stronie prawej: C, P¹, P², M¹, M², (brak M³ i I¹, I²). Prawie całkowicie są wykształcone zębodoły M³ szczęki. Na zębach widoczne są ślady hypoplazji szkliwa w postaci linii równoległych. W żuchwie zachowane są wszystkie zęby z wyjątkiem M₁ i M₂ (brak fragmentu żuchwy), M₃ znajdują się w linii zgryzu. Zęby są starte miernie (2°, M₂ i M₃ starte słabo – 1°). Żuchwa jest masywna, posiada wyraźnie wykształconą bródkę z wydatnymi guzkami bródkowymi, doły żuchwy dość

Tabl. 1. Pomiary i wskaźniki szkieletów męskich z grobów grupy krakowsko-sandomierskiej kultury ceramiki sznurowej z terenów Małopolski oraz z Czech i Niemiec.
Table. 1. Measurements and indexes of male skeletons from graves of the Cracow-Sandomierz group of the Cordred Ware culture from Lesser Poland, Bohemia and Germany.

cecha	Łęka ob. 3	Małopolska (dane wł., Gleń 1997)		Czechy (Chochol 1967)		Niemcy Środkowe (Schwidetzky 1979)
		x (N _{max} =14)	min-max	x (N _{max} =9)	min-max	x (N _{max} =33)
g-op (1)	183	190.5	181-207	194.9	185-208?	191.2
cu-eu (8)	141	142.7	139-150	134.5	128?-144	134.2
ft-ft (9)	100	100.6		100.2	95-104	
po-b (20)	111	118.1	112-125			
ast-ast (12)	109	108.0	102-114			
ms-ms (13)	100	100.2	89-106			
n-b	110	114.6	104-122			
b-l	109	117.5	112-127			
l-o	101	100.0	94-105			
l-i	64	61.5	57-68			
i-o	53	54.5	47-65			
wys. ocz. (52)	29 _p , 27 _i	31.9	28-35	31.6		
mł-ek (51)	41 _p , 38 _i	42.1	39-48	40.4	40-42	
8:1	77.0	75.0	69.6-79.0		64.9-73.5	69.8
20:1	60.7		57.1-65.9			
20:8		82.0	80.0-85.9			
9:8	70.9	71.3	63.6-77.7	74.6	69.1-78.5	
12:8	77.3		70.8-79.6			
52:51	70.7 _p , 71.1 _i	74.8	66.7-81.2		72.5-90.3	79.2
fermur (M1)	486 ?	457.9	414-482			
wysokość ciała (cm)	174 (B)* 177 (T-G)**	170.5 (B)* 170.4 (T-G)**	164.3-174.9 160-176 (T-G)**	165.6	158.1-173.7	165 (B)*

(B)* wysokość ciała określona wg metody Breitingera (1937).

(T-G)** wysokość ciała określona wg metody Trotter-Gleser (1952) na podstawie długości kości udowych.

głębokie, kąty są natomiast słabo wydatne, gałęzie żuchwy średnio wysokie. Ze względu na wtórne zniszczenie, niektóre pomiary antropometryczne można było wykonać tylko na zrekonstruowanej części mózgowcaszki oraz w okolicy oczodołowej (tabl. 1). Zacho-

wały się liczne żebra, nieliczne kręgi, w tym: obrotnik, 3 kręgi szyjne z odcinka III–VI, krąg lędźwiowy, ułamki trzonów i łuków kręgów (m.in. lędźwiowych). Kość krzyżowa zachowała się we fragmentach; trzony kręgów krzyżowych nie były zrośnięte na powierzchni brzusznej kości. Zachowany jest także I krąg guziczny. Prawdopodobnie występował *hiatus sacralis*. Z kości kończyny górnej zachowane są we fragmentach obydwie łopatki, kości ramienne, których nasady górne nie są przyrośnięte, prawa kość łokciowa i promieniowa posiadające nie przyrośnięte nasady dolne, górna część lewej kości łokciowej, kość haczykowata, księżycowata i trójgraniasta nadgarstka, nieliczne kości śródrezcza i paliczki. Kości długie kończyny górnej są smukłe, guzowatość naramienna jest słabo widoczna, natomiast wyraźnie jest wykształcony brzeg boczny i przyśrodkowy w dolnej nasadzie tej kości. Bardzo silnie jest wykształcona guzowatość kości promieniowej a w górnym końcu kości łokciowej grzebień odwracacza przedramienia oraz miejsca przyczepu zginacza powierzchownego i głębokiego palców a także mięśnia nawrotnego obłego. We fragmentach zachowane są obydwie kości miedniczne; brak *sulcus preauricularis*. Powierzchnie panewek stawu biodrowego są duże (bez zmian zwyrodnieniowych), spojenie łonowe jest wysokie. Grzebienie kości biodrowych nie były całkowicie przyrośnięte do talerzy biodrowych. Zachowane obydwie kości udowe, masywnej budowy posiadają całkowicie przyrośnięte głowy i nie przyrośnięte nasady dolne. Szyjki kości udowych są długie. Silnie jest rozwinięty krętarz mniejszy lewej kości udowej (w prawej nie zachował się); bardzo wydatne są kresy chropawe ale bez wyraźnie wyodrębnionych warg. Na prawej kości udowej, w części środkowej trzonu na odcinku 3 cm widoczne jest rozdwojenie kresy chropawej. Guzowatość pośladowa jest wykształcona w postaci kresy. Znacznie silniej są wykształcone przyczepy mięśniowe na lewej kości udowej. Trzony kości udowych są silnie wygięte w płaszczyźnie przednio-tylnej. Kości piszczelowe masywne, silnie spłaszczone bocznie, ze szczególnie wydatnym grzebieniem przednim. Linie mięśnia płaszczkowatego wykształcone w postaci depresji kostnej. Przy górnych nasadach ślad linii przynasadowej, nasady dolne kości piszczelowych są całkowicie przyrośnięte. W kościach strzałkowych przy nasadach górnych i dolnych widoczne są ślady linii przynasadowych. Zachowane są obydwie rzepki, kości prawej stopy (bez palczków) i lewej – piętowa, 3 kości śródstopia (w tym I). Ze względu na wtórne zniszczenia i fakt nieprzyrośnięcia wszystkich nasad niemożliwe jest precyzyjne wykonanie pomiarów kości długich. Wykonano przybliżony pomiar długości maksymalnej (pomiar M1 wg Martina; Martin, Knussman 1988) prawej kości udowej, której dolna nasada nie była przyrośnięta (486 mm, tabl. 1). Wg metody oceny wysokości ciała na podstawie pomiarów kości długich zaproponowanej przez Trotter i Gleser (1952) osobnik w chwili śmierci osiągnął wysokość co najmniej 177 cm, wg metody Breitingera (1937) wynosiłaby ok. 174 cm. Należy więc przypuszczać, że był on wysokiego wzrostu.

W opisywanym szkielecie, oprócz znajdującego się na lewej kości ciemieniowej otworu trepanacyjnego – którego szczegółowe omówienie będzie przedmiotem odręb-

nego opracowania – zwraca uwagę stan rozwoju morfologicznego kości i wynikające z tego trudności precyzyjnego ustalenia wieku osobnika. Stopień starcia zębów stałych oraz brak śladów zarastania szwów czaszkowych wskazują na wiek poniżej 30 lat. Masywność poszczególnych kości długich i stopień ich mineralizacji wskazywałyby na wiek powyżej 25 lat, a więc bardziej zaawansowany niż stan zrastania się poszczególnych ich elementów. Brak osyfikacji chrząstkozrostu klinowo-potylicznego, która ma miejsce w wieku powyżej 25 lat (Bochenek, Reicher 1968, 19–20 lat wg Malinowski, Bożyło w 1997) oraz niepełna osyfikacja grzebienia kości biodrowej, co następuje w wieku około 21–25 lat (Bochenek, Reicher 1968, 21–24 lata – Martin, Knussman 1988, 19–20 lat – Malinowski 1985) wskazywałyby na wiek niższy niż 25 lat. Stan zaawansowania łączenia się trzonów i nasad kości długich sugerowałby jeszcze niższy wiek w chwili zgonu. Potwierdzałyby to pełna osyfikacja górnych nasad kości udowych, dolnych nasad kości ramiennych, górnych nasad kości przedramienia, obecność linii przynasadowej w kościach piszczelowych i strzałkowych, a przede wszystkim fakt nieprzyrośnięcia górnych nasad kości ramiennych, dolnych nasad kości udowych oraz dolnych nasad kości przedramienia. Taki stan zaawansowania rozwoju szkieletu postkranialnego odpowiada wiekowi 18–20 lat (Bochenek, Reicher 1968, Malinowski 1985, Piontek 1985, Martin, Knussman 1988). W badaniach przekrojowych współczesnej populacji krakowskiej Miałkiewicz (Sokołowska-Pituchowa, Miałkiewicz 1971) ustalił, że dolne nasady kości promieniowej i łokciowej zrastają się u młodzieży męskiej przeciętnie w wieku 19 (kość łokciowa) i 20 (kość promieniowa) lat. U badanego osobnika te nasady są nieprzyrośnięte, co potwierdzałoby wyższą ocenę wieku, a więc około 18–20 lat. Należy równocześnie stwierdzić, że w zakresie kostnienia nasad i trzonów kości długich nie obserwuje się w opisywanym szkielecie rozkojarzenia rozwojowego między poszczególnymi elementami kostnymi. Przyczyną opisanych zjawisk mogło być schorzenie powodujące wzmożoną aktywność chrząstek przynasadowych, czego skutkiem jest stosunkowo wysoki wzrost osobnika (por. tab. 1).

Szkielet należał do mężczyzny, w wieku poniżej 25 lat, prawdopodobnie nawet poniżej 20 lat (na podstawie stanu zaawansowania kostnienia nasad kości długich oraz zachowania chrząstkozrostu klinowo-potylicznego). Stopień starcia zębów też nie wyklucza tego wieku. Masywność kości i stopień ich mineralizacji mogłyby wskazywać na wiek bardziej zaawansowany.

Uzyskane wyniki pomiarów czaszki z obiektu nr 3 porównano z wartościami średnimi oraz minimalnymi i maksymalnymi charakteryzującymi męskie serie szkieletowe datowane na okres występowania na terenie Małopolski grupy krakowsko-sandomierskiej kultury ceramiki sznurowej (Gleń 1977, 1979), a także serie reprezentujące tę kulturę z Czech (Chochol 1967) i Niemiec (Schwidetzky 1979), wysokość ciała natomiast z danymi odnoszącymi się do szkieletów osobników dorosłych z tychże populacji.

Na terenie Europy stwierdza się różnicowanie morfologiczne populacji schyłkowo-neolitycznych (1997). Schwidetzky (1979) charakteryzuje je ogólnie jako formy o dłu-

gich, wysokich i wąskich mózgowców, wskazując na obecność cech archaicznych w postaci dolichomorfii i silnego urzeźbienia kości czaszki, stwierdzając równocześnie, że młodsze grupy sznurowców wykazują wiele cech wspólnych z populacjami kultury pucharów lejkowatych. Chochol (1967) uważa, że reprezentanci kultury ceramiki sznurowej, wykazujący na terenie Czech małe zróżnicowanie morfologiczne, będąc elementem napływowym wchłonęli autochtoniczne populacje kultury pucharów lejkowatych. Konduktorowa (1978) natomiast bierze pod uwagę istotny wpływ kultury amfor kulistych. Wierciński (1976) sugeruje pochodzenie południowo-wschodnie ludności kultury ceramiki sznurowej. Ludność tej kultury, poza zróżnicowaniem wynikającym z dymorfizmu płciowego przejawiającego się przede wszystkim w zakresie wymiarów bezwzględnych, wykazuje pewne zróżnicowanie morfologiczne zarówno regionalne jak i lokalne. Można je prawdopodobnie wiązać z szerokim jej zasięgiem, obejmującym cały obszar Europy Środkowej i Wschodniej. W synkretycznej grupie kulturowej jaką jest kultura złocka, współwystępującej z ogólnoeuropejskim horyzontem KCS jak i równoczesowej z grupą krakowsko-sandomierską kultury ceramiki sznurowej (Machnik 1994) stwierdzono także zróżnicowanie typologiczne wyrażające się przede wszystkim w proporcjach czaszki (Krzak 1976). Czaszki z grobów grupy krakowsko-sandomierskiej, w miarę pozyskiwania nowych materiałów źródłowych ujawniają coraz bardziej skomplikowany obraz populacji „sznurowców” i pozwalają w oparciu o dotychczasowe obserwacje, na wyodrębnienie dwóch grup, z których jedna charakteryzuje się czaszkami dłuższymi i niższymi, masywnej budowy, posiadającymi silnie wydatną potylicę (np.: Bosutów gr. 3, Koniusza gr. 2–B i 14, Polanowice gr. A, Żuków gr. 4) oraz pośredniogłowymi, z potylicą najczęściej zaokrągloną równomiernie (np.: Bronocice ob. 36/B–1, Polanowice gr. 3, Książnice Wielkie groby 5/2, VIa/3 oraz VIc/4, Samborzec groby XXI, XXII) (Gleń 1977, 1979). Do tej grupy wydaje się być podobna czaszka z Łękawy (gr. 3), chociaż jej pełna charakterystyka morfologiczna jest niemożliwa ze względu na zły stan zachowania (brak możliwości pełnego zrekonstruowania twarzoczaszki). Jest ona krótsza (w wymiarze bezwzględnym *g-op*, jak i wartości wskaźnika głównego) od przeciętnej charakteryzującej czaszki datowane na okres kultury ceramiki sznurowej z terenu Wyżyny Małopolskiej, mieszcząc się jednak w stwierdzonym w tej serii zakresie zmienności. Jest ona także niższa (wymiar *po-b* i wskaźnik wysokościowo-szerokościowy) oraz ma wyraźnie mniejsze w wymiarach bezwzględnych i niższe, w ujęciu wskaźnika, oczodoły. Charakterystyczne są dla tego szkieletu duże wymiary kości kończyn, będących jeszcze w stadium nie zakończonego wzrastania, i wynikająca stąd znacznie większa wysokość ciała (por. tab. 1). Od serii z Czech czaszka z Łękawy różni się proporcjami części mózgowej i wysokością ciała, posiada natomiast podobnie małe oczodoły. Wyraźnie różni się też od serii z Niemiec.

To zróżnicowanie morfologiczne przedstawicieli kultury ceramiki sznurowej na terenie Wyżyny Małopolskiej być może jest związane z występowaniem dwóch współczesnych sobie odłamów kulturowych: lokalnej grupy krakowsko-sandomierskiej, w której

„dopatrzeć się można pewnych reminiscencji starszego, ‘nie sznurowego’ podłoża kulturowego”, oraz drugiego „o cechach środkowoeuropejskich, (...) wspólnych dla większych obszarów stanowiących (...) kontynuację tzw. ogólnoeuropejskiego horyzontu KCSz” (Machnik 1994, s. 9).

*Zakład Antropologii
Instytut Zoologii Uniwersytetu Jagiellońskiego
(praca wykonana w ramach BW/IZ/UJ 1999)*

BIBLIOGRAFIA

- Bochenek Adam, Reicher Michał
1968 *Anatomia człowieka, I, II*, Warszawa.
- Breitinger E.
1937 *Zur Berechnung der Körperhöhe aus den langen Gliedmassenknochen*, Anthropologischer. Anzeiger 14, s. 249–274.
- Chochol Jaromir
1967 *Zur Anthropologie der Böhmischen Schnurkeramiker*, [w:] *Die Schnurkeramik in Böhmen*, Acta Universitas Carolinae Philosophica et Historica, Monographia XIX, s. 207–216.
- Gleń Elżbieta
1977 *Analiza antropologiczna niektórych stanowisk neolitycznych Małopolski* (praca doktorska na Uniwersytecie Jagiellońskim), Kraków.
1979 *Analiza antropologiczna materiałów kostnych z cmentarzyska kultury ceramiki sznurowej w Koniuszy, woj. Kraków*, Spraw. Arch. 31, s. 79–90.
- Haduch Elżbieta
1997 *Ludność kultury mierzanowickiej z Szarbi, woj. kieleckie na tle populacji środkowoeuropejskich z wczesnego okresu epoki brązu*, Kraków.
- Konduktorowa T.C.
1978 *Antropologiczeskij typ ludiej kultur sznurowej keramiki Ukrainy*, Woprosy Antropologii 59, s. 3–23.
- Krzak Zygmunt
1976 *The Zlota Culture*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Machnik Jan
1994 *Dwa nurty rozwoju kultury ceramiki sznurowej w Małopolsce*, Spraw. Arch. 46, s. 7–28.
- Malinowski Andrzej
1985 *Antropologia*, Warszawa–Poznań.
- Malinowski Andrzej, Bożiłow Włodimir
1997 *Podstawy antropometrii. Metody, techniki, normy*. Warszawa.

- Martin Rudolf, Knussman Richard
1988 *Anthropologie. Handbuch der vergleichenden Biologie des Menschen. Band I, Wesen und Methoden der Anthropologie*, Stuttgart, New York.
- Piontek Janusz
1985 *Biologia populacji pradziejowych*, Poznań.
- Schwidetzky Ilse
1979 *Rassengeschichte von Deutschland*, [w]: *Rassengeschichte der Menschheit* 7, s. 45–101, München–Wien.
- Sokołowska-Pituchowa Janina, Miąskiewicz Czesław
1971 *Tempo kostnienia niektórych odcinków kośćca u współczesnej młodzieży w porównaniu z danymi wcześniejszymi*, *Przegląd Antropologiczny* 37/1, s. 117–123, Poznań.
- Trotter M., Gleser G.
1952 *Estimation of Stature from long Bones of American Whites and Negroes*, *American Journal of Physical Anthropology* 10, s. 463–471.
- Tunia Krzysztof
1999 *Cmentarzysko kultury ceramiki sznurowej w Łękawie, woj. świętokrzyskie*, *Spraw. Arch.* 51, s. 163–184.
- Wierciński Andrzej
1976 *Problem strukturalnej i procesualnej identyfikacji antropologicznej Prastłowian*, *Slavia Antiqua* 23, s. 1–16.

ELŻBIETA HADUCH

THE SKELETONS FROM THE CEMETERY OF THE CORDED WARE CULTURE IN ŁĘKAWA, ŚWIĘTOKRZYSKIE PROVINCE – THE ANTHROPOLOGICAL ANALYSIS

(Summary)

Three graves (out of four) discovered on the cemetery at Łękawia, contained skeletal remains. In the case of grave no. 1 it was the skeleton of a woman aged over 30 years. Detailed anatomic analysis has allowed to reconstruct the position of the dead (along the N–S axis, head directed to the N, on the left side, with bent legs). Grave no. 2 contained two concentrations of bones belonging to one person aged over 25 years. Only the skeleton from grave no. 3 could have been subjected to anthropological analyses. It belonged to a *juvenile/adult* male (aged probably less than 20 years). It lay on the back, along the N–S axis, with the head pointing southwards, with legs strongly bent and knees

toward the east (i.e. on the right side). It has been determined that majority of the skeleton's measured characteristics are within the variability range of male skeletons of the Corded Ware culture in Lesser Poland. Specific feature of the dead can be observed in his post-cranial structure, mainly the height. His skull has a trepanation hole with traces of healing.

Translated by Jerzy Kopacz